

Research Paper

An Analysis of Factors Influencing the Improvement of Teacher-Student Communication with an Emphasis on Body Language from the Perspective of Education Experts and Specialists

Ali Moshirinia¹

1. Ph.D. Candidate in Communication Sciences, Faculty of Humanities and Arts, Islamic Azad University, Meybod Branch

Received: 03/11/2024

Accepted: 08/01/2025

PP: 91-104

Keywords:

Body Language,
Nonverbal
Communication,
Teachers, Students,
Education.

Abstract

Introduction: Body language plays a crucial role as an effective tool in improving human communication, particularly in educational settings. This study was conducted to examine the factors influencing the enhancement of teacher-student communication, with an emphasis on body language, from the perspective of education specialists and experts.

research methodology: The research adopted a qualitative methodology based on thematic analysis, designed to explore this topic more deeply and accurately. The statistical population consisted of 23 experts and specialists with over 20 years of work experience in Tehran. Using semi-structured interviews, organizing themes and overarching themes were identified and analyzed.

Findings: The findings reveal that teachers' body language is a key factor in enhancing classroom interactions, understanding concepts, and encouraging students' active participation. The results also indicate that teachers, through the effective use of physical gestures, facial expressions, and eye contact, can create a positive and supportive learning environment. Moreover, the impact of body language on students' sense of security and self-confidence in the learning process was highlighted.

Conclusion: Paying attention to teachers' body language can improve the quality of learning, classroom interactions, and students' self-confidence, warranting special focus in educational programs and future research.

Citation: Moshirinia, Ali. (2024). An Analysis of Factors Influencing the Improvement of Teacher-Student Communication with an Emphasis on Body Language from the Perspective of Education Experts and Specialists. Journal of Ahsan Education, Vol 1, No 2, pp 91-104

Corresponding author: Ali Moshirinia

Address: Faculty of Humanities and Arts, Islamic Azad University, Meybod Branch

Email: dr.alimoshirinia@gmail.com

واکاوی عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن از دیدگاه متخصصان و کارشناس حوزه آموزش و پرورش

علی مشیری نیا^۱

۱. دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، دانشکده دانشکده علوم انسانی و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد

چکیده

مقدمه و هدف: زبان بدن به عنوان یک ابزار مؤثر در بهبود ارتباطات انسانی، به ویژه در محیط‌های آموزشی، نقش کلیدی ایفا می‌کند. این تحقیق با هدف بررسی عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن از دیدگاه متخصصان و کارشناسان حوزه آموزش و پرورش انجام شده است.

روش‌شناسی پژوهش: روش تحقیق از نوع کیفی و مبتنی بر تحلیل مضمون بود که به منظور بررسی عمیق‌تر و دقیق‌تر این موضوع طراحی گردید. جامعه آماری شامل ۲۳ نفر از کارشناسان و متخصصان با سابقه کاری بیش از ۲۰ سال در سطح شهر تهران انتخاب شدند. با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج و تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج تحقیق نشان می‌دهند که زبان بدن معلمان به عنوان یک عامل کلیدی در ارتقای ارتباطات کلاسی، درک مفاهیم و مشارکت فعال دانش‌آموزان تأثیرگذار است. یافته‌ها همچنین حاکی از آن است که معلمان با استفاده مؤثر از حرکات بدنی، حالت چهره و تماس چشمی می‌توانند فضایی مثبت و حمایتی برای یادگیری ایجاد کنند. از سوی دیگر، تأثیرات زبان بدن بر احساس امنیت و اعتماد به نفس دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری نیز مورد توجه قرار گرفت.

بحث و نتیجه‌گیری: توجه به زبان بدن معلمان می‌تواند به ارتقای کیفیت یادگیری، تعاملات کلاسی و اعتماد به نفس دانش‌آموزان کمک کرده و نیازمند توجه ویژه در برنامه‌های آموزشی و پژوهش‌های آینده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۹

شماره صفحات: ۹۱-۱۰۴

واژه‌های کلیدی: زبان بدن،
ارتباطات غیرکلامی، معلمان،
دانش‌آموزان، آموزش و پرورش.

استناد: مشیری نیا، علی، ۱۴۰۳، واکاوی عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن از دیدگاه متخصصان و کارشناس حوزه آموزش و پرورش. فصلنامه تعلیم و تربیت احسن، دوره اول، شماره دو، شماره صفحات ۹۱-۱۰۴

* نویسنده مسئول: علی مشیری نیا

نشانی: دانشکده علوم انسانی و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد

پست الکترونیکی: dr.alimoshirinia@gmail.com

مقدمه

در نظام‌های آموزشی امروزی، کیفیت ارتباطات میان معلمان و دانش‌آموزان نقش بسیار مهمی در فرایند یادگیری و یاددهی ایفا می‌کند. این ارتباطات، فراتر از انتقال محتوای علمی و درسی، شامل ابعاد گوناگون روان‌شناختی و رفتاری نیز می‌شوند. یکی از جنبه‌های کمتر مورد توجه اما بسیار مؤثر در این فرایند، زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که معلمان از طریق زبان بدن می‌توانند احساسات، نگرش‌ها و انتظارات خود را به دانش‌آموزان منتقل کنند و به این ترتیب، محیط آموزشی را به شکلی ناملموس اما بسیار تأثیرگذار، جهت‌دهی کنند. با وجود اهمیت بالای زبان بدن در برقراری ارتباطات مؤثر، بسیاری از معلمان درک کاملی از این بُعد ارتباطی ندارند یا به‌صورت ناخودآگاه از آن استفاده می‌کنند (Diadori, 2024). به دلیل کمبود آموزش‌های تخصصی در زمینه‌ی ارتباطات غیرکلامی در برنامه‌های تربیت معلم، این بُعد از ارتباطات در محیط‌های آموزشی به میزان کافی مورد توجه قرار نگرفته است. همچنین، معلمان ممکن است به دلیل ناآگاهی از نقش زبان بدن در تعاملات خود با دانش‌آموزان، ناخواسته پیام‌های منفی یا غیرمؤثری به دانش‌آموزان منتقل کنند (Barnes & et al, 2023). از سوی دیگر، دانش‌آموزان نیز به شدت به زبان بدن و پیام‌های غیرکلامی معلمان واکنش نشان می‌دهند. آن‌ها با استفاده از نشانه‌های غیرکلامی مانند حالت چهره، حرکات دست و بدن معلمان، برداشت‌هایی درباره‌ی محیط یادگیری و میزان توجه معلمان به خود پیدا می‌کنند. این ارتباطات غیرکلامی می‌توانند انگیزه‌های درونی دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار دهند و حتی در شکل‌گیری نگرش‌های آنان نسبت به یادگیری و درس‌های ارائه‌شده نقش داشته باشند. در این راستا، توجه به عواملی که بر استفاده‌ی صحیح و مؤثر از زبان بدن در ارتباطات معلم و دانش‌آموز تأثیر می‌گذارد، ضروری است. این عوامل می‌توانند شامل ویژگی‌های فردی معلمان، آموزش‌های مرتبط با زبان بدن، محیط فیزیکی کلاس، و همچنین میزان آگاهی معلمان از اهمیت این نوع ارتباطات باشند (Baharudin & Abdullah, 2023). بر این اساس، شناسایی و تحلیل این عوامل می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش کمک کند و فرایند یادگیری را تسهیل نماید.

نقش متخصصان و کارشناسان حوزه‌ی آموزش و پرورش در این زمینه بسیار حیاتی است. این افراد با تکیه بر تجربه و تخصص خود می‌توانند راهکارهایی برای تقویت و بهبود ارتباطات غیرکلامی در محیط‌های آموزشی پیشنهاد دهند. این راهکارها می‌توانند به معلمان کمک کنند تا آگاهانه‌تر از زبان بدن خود استفاده کنند و در نتیجه، تأثیرگذاری بیشتری در کلاس درس داشته باشند.

از منظر روان‌شناسی تربیتی، زبان بدن یکی از ارکان اصلی در شکل‌گیری اعتماد و همدلی میان معلمان و دانش‌آموزان است. در صورت استفاده‌ی صحیح از این ابزار، معلمان می‌توانند فضایی باز و قابل اعتماد برای دانش‌آموزان ایجاد کنند که در آن، یادگیری به تجربه‌ای مثبت و انگیزه‌بخش تبدیل شود. اما در مقابل، اگر زبان بدن معلم با محتوای کلامی او تناقض داشته باشد، ممکن است دانش‌آموزان دچار سردرگمی و احساس عدم اطمینان شوند (Anderson, 2023). تحقیقات پیشین نشان داده‌اند که استفاده‌ی مناسب از زبان بدن می‌تواند سطح توجه و تمرکز دانش‌آموزان را به طور چشمگیری افزایش دهد (Kogel & et al, 2020). برای مثال، یک نگاه ساده از سوی معلم می‌تواند به دانش‌آموز انگیزه‌ای برای توجه بیشتر بدهد، در حالی که یک حرکت نامناسب ممکن است انگیزه و علاقه‌ی او به یادگیری را کاهش دهد. همچنین، زبان بدن می‌تواند ابزاری برای مدیریت کلاس و کنترل رفتارهای نامطلوب دانش‌آموزان باشد.

از سوی دیگر، اهمیت ارتباطات غیرکلامی نه‌تنها در سطح فردی، بلکه در سطح فرهنگی و اجتماعی نیز قابل توجه است. در جوامع مختلف، شیوه‌های استفاده از زبان بدن متفاوت است و این تفاوت‌ها می‌توانند بر تعاملات معلم و دانش‌آموز تأثیر بگذارند. بنابراین، معلمان باید به تفاوت‌های فرهنگی دانش‌آموزان خود توجه داشته باشند و زبان بدن خود را به گونه‌ای تنظیم کنند که با محیط فرهنگی دانش‌آموزان سازگار باشد.

از سوی دیگر، اهمیت ارتباطات غیرکلامی نه‌تنها در سطح فردی، بلکه در سطح فرهنگی و اجتماعی نیز قابل توجه است. در جوامع مختلف، شیوه‌های استفاده از زبان بدن متفاوت است و این تفاوت‌ها می‌توانند بر تعاملات معلم و دانش‌آموز تأثیر بگذارند. بنابراین، معلمان باید به تفاوت‌های فرهنگی دانش‌آموزان خود توجه داشته باشند و زبان بدن خود را به گونه‌ای تنظیم کنند که با محیط فرهنگی دانش‌آموزان سازگار باشد.

با توجه به موارد یادشده، لازم است برنامه‌های آموزشی معلمان بازنگری و اصلاح شوند تا به جنبه‌های غیرکلامی ارتباطات توجه بیشتری داشته باشند. این برنامه‌ها باید به معلمان کمک کنند تا مهارت‌های خود را در زمینه‌ی استفاده‌ی مؤثر از زبان بدن بهبود بخشند و از این طریق، فرایند یادگیری و یاددهی را بهینه کنند. هدف این پژوهش، بررسی عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن از دیدگاه متخصصان و کارشناسان حوزه‌ی آموزش و پرورش است. به عبارت دیگر، این تحقیق در پی آن است که با تحلیل نظرات و تجربیات این گروه، عواملی را شناسایی کند که می‌تواند به بهبود تعاملات غیرکلامی معلمان با دانش‌آموزان کمک کند و از این طریق،

کیفیت آموزش و یادگیری را ارتقا دهند. از این‌رو، پرسش اصلی تحقیق این است: عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن از دیدگاه متخصصان و کارشناسان حوزه‌ی آموزش و پرورش کدام‌اند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

یکی از نظریات برجسته در زمینه ارتباطات غیرکلامی، نظریه آلبرت مہرابیان^۱ است که بر اساس آن، تنها ۷ درصد از پیام‌ها از طریق کلمات منتقل می‌شود و ۹۳ درصد باقی‌مانده از طریق لحن صدا و زبان بدن. در محیط‌های آموزشی، این نظریه نشان می‌دهد که معلمان باید توجه بیشتری به نشانه‌های غیرکلامی خود مانند حرکات دست، حالت چهره و تماس چشمی داشته باشند تا پیام‌های آموزشی خود را به طور مؤثرتر منتقل کنند. در واقع، هماهنگی میان پیام‌های کلامی و غیرکلامی برای جلوگیری از سوءتفاهم‌ها و برقراری ارتباط مؤثر ضروری است (Oggiano, 2023). نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت بندورا^۲ نیز تأکید دارد که یادگیری نه تنها از طریق تجربیات مستقیم بلکه از طریق مشاهده رفتار دیگران، به‌ویژه معلمان، انجام می‌شود. در کلاس درس، معلمان با رفتار و زبان بدن خود به عنوان الگوی رفتاری برای دانش‌آموزان عمل می‌کنند. این نظریه نشان می‌دهد که دانش‌آموزان می‌توانند مهارت‌های اجتماعی و یادگیری‌های خود را از طریق مشاهده رفتارهای معلمان، مانند تماس چشمی و حرکات بدن، تقویت کنند و در نتیجه مشارکت بیشتری در فرآیند یادگیری داشته باشند (Stanley et al, 2020). نظریه رفتار متقابل اریک برن^۳ نیز بر اهمیت استفاده صحیح از زبان بدن تأکید دارد. برن معتقد است که در تعاملات انسانی، افراد می‌توانند در یکی از سه حالت «والد»، «بالغ» یا «کودک» قرار بگیرند. معلمان با استفاده آگاهانه از زبان بدن خود می‌توانند ارتباطات مؤثری با دانش‌آموزان برقرار کنند و آن‌ها را به حالت «بالغ» هدایت کنند، که منجر به تعاملات مثبت و سازنده در کلاس درس می‌شود. در نهایت، این سه نظریه بر اهمیت زبان بدن در آموزش و تأثیر آن بر فرآیند یادگیری و ارتباطات تأکید دارند و معلمان را به استفاده مؤثر از این ابزار برای بهبود کیفیت یاددهی و یادگیری تشویق می‌کنند (Newton, 2024). در مجموع، این سه نظریه هر یک به نحوی به اهمیت زبان بدن در تعاملات معلمان و دانش‌آموزان اشاره دارند. از یک سو، نظریه مہرابیان بر اهمیت نشانه‌های غیرکلامی در انتقال معنا تأکید می‌کند، از سوی دیگر، نظریه بندورا بر نقش مشاهده و الگوبرداری از زبان بدن در یادگیری تأکید دارد، و در نهایت نظریه برن نشان می‌دهد که چگونه ارتباطات متقابل معلم و دانش‌آموز می‌تواند از طریق زبان بدن بهبود یابد. این نظریه‌ها به معلمان کمک می‌کنند تا با استفاده آگاهانه از زبان بدن خود، ارتباطات بهتری با دانش‌آموزان برقرار کنند و فرآیند یادگیری را بهینه‌سازی کنند.

در میان مطالعات داخلی، تحقیق (Tashk, ۲۰۱۸) به بررسی رابطه بین مولفه‌های شخصیت و سرمایه روان‌شناختی با میانجی‌گری زبان بدن در دانشجویان پرداخته است. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی و همبستگی بر روی ۳۸۰ دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان انجام شد. نتایج نشان داد که زبان بدن در رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و سرمایه روان‌شناختی نقش واسطه‌ای دارد و مدل تحلیل مسیر برازش خوبی را نشان داد. علاوه بر این، (Mohammadi-Kia & et al, ۲۰۲۱) نیز به طراحی الگوی تعاملی یادگیرنده-یاددهنده پرداخته و با مصاحبه با ۱۲ نفر از خبرگان، مؤلفه‌های یاددهنده و یادگیرنده را شناسایی کردند. تحلیل داده‌ها نشان داد که مؤلفه‌های یاددهنده تأثیر مثبتی بر یادگیری دارند و مؤلفه‌های یادگیرنده نیز بر یاددهندگی تأثیرگذارند. همچنین، (Ebrahimi et al, ۲۰۲۲) به شناسایی راهبردهای یاددهی-یادگیری متناسب با ویژگی‌های نسلی دانشجویان پرداختند. این تحقیق نشان داد که استفاده از هفت راهبرد مانند یاددهی الکترونیکی و حل مسئله برای موفقیت مدرسان ضروری است. علاوه بر این، (Fallah et al, ۲۰۲۲) نیز تأثیر قابلیت‌های حرفه‌ای استادان بر خودکارآمدی و شایستگی دانشجویان را بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که قابلیت‌های حرفه‌ای استادان تأثیر مثبت و معناداری بر خودکارآمدی و شایستگی دانشجویان دارد. همچنین، (Hemati and Zakeri, ۲۰۲۳) تجارب دانشجویان از کلاس‌های درس دانشگاه اصفهان را بررسی کردند و نشان دادند که تحولاتی در نظام دانشگاهی باعث تغییرات در معنا و کارکرد کلاس درس شده است. بر اساس مطالعه ایشان، این موضوع نیازمند توجه به روش‌های متنوع آموزشی برای بهبود یادگیری است.

در میان پژوهش‌های خارجی، مطالعه (Song, 2020) به بررسی تأثیر ارتباط غیرکلامی مربی بر حضور عاطفی، ارتباط و رضایت از یادگیری دانشجویان پرداخت. در این تحقیق، داده‌ها از ۳۷۸ دانشجو در دانشگاه‌های مختلف جمع‌آوری و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری تحلیل شد. نتایج نشان داد که ارتباط غیرکلامی مربی تأثیر مثبتی بر حضور عاطفی و ارتباط دانشجویان دارد و این عوامل نیز به

^۱Albert Mehrabian

^۲Albert Bandura

^۳Eric Berne

طور مثبت بر رضایت از یادگیری اثر می‌گذارند. بنابراین، مربیان باید اهمیت ارتباط غیرکلامی را در کلاس‌ها درک کرده و به کار ببرند. همچنین،

Šerić (۲۰۲۱) به بررسی رابطه بین ارتباط غیرکلامی معلم و رفتار دانش‌آموزان پرداخت. یافته‌ها نشان داد که خودپنداره دانش‌آموز ارتباط قوی‌تری با ظاهر شخصی استاد و توجه به حرکات او دارد و این تأثیر در میان دانشجویان اسپانیایی و ایتالیایی متفاوت بود. علاوه بر این، Yoon & et al (2024) به تحلیل رفتارهای آموزشی غیرکلامی در ویدیوهای سخنرانی غیرهمزمان پرداختند. این مطالعه نشان داد که معلمان پیش‌خدمت در استفاده از حرکات اشاره مشکل دارند، در حالی که معلمان شاغل تنوع‌های خاصی در رفتارهای خود دارند. این تحقیق بر لزوم آموزش مهارت‌های ارتباط غیرکلامی تأکید کرده و پیشنهاد می‌کند که تحقیقات آینده دامنه وسیع‌تری را بررسی کنند.

بررسی پیشینه تحقیق مبین آن است که یکی از تفاوت‌های اصلی مطالعه حاضر نسبت به تحقیقات پیشین، استفاده از رویکرد کیفی و تحلیل مضمون است که به منظور درک عمیق‌تر و دقیق‌تر از نظرات کارشناسان با سابقه انجام شده است. در حالی که بسیاری از مطالعات قبلی به بررسی روابط کمی بین متغیرها پرداخته‌اند، این تحقیق با تمرکز بر تجربیات و دیدگاه‌های متخصصان، زمینه‌ای برای درک جامع‌تری از اهمیت زبان بدن و نقش آن در ارتباطات آموزشی فراهم می‌آورد. همچنین، تحقیق حاضر بر اساس نظرات ۲۳ نفر از کارشناسان با سابقه کاری بیش از ۲۰ سال طراحی شده است، که به آن اعتبار و غنای بیشتری می‌بخشد. این در حالی است که اکثر تحقیقات پیشین به نمونه‌های دانشجویی یا گروه‌های کوچک‌تر محدود بوده‌اند. این رویکرد به ما اجازه می‌دهد تا تجارب واقعی و عملی را از افرادی که سال‌ها در زمینه آموزش فعالیت کرده‌اند، استخراج کنیم و در نتیجه، به نتایج کاربردی‌تری در زمینه بهبود مهارت‌های غیرکلامی معلمان دست یابیم. در نهایت، این تحقیق به نیاز به آموزش و توسعه مهارت‌های ارتباط غیرکلامی در معلمان تأکید دارد، که در تحقیقات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است. با شناسایی و تحلیل عمیق رفتارهای غیرکلامی، این مطالعه می‌تواند به طراحی برنامه‌های آموزشی و توسعه حرفه‌ای مؤثرتری برای معلمان کمک کند، که بر کیفیت یاددهی و یادگیری تأثیرگذار خواهد بود. این جنبه نوآورانه و کاربردی تحقیق، آن را از سایر مطالعات متمایز می‌کند و می‌تواند به عنوان یک منبع مهم برای بهبود فرایندهای آموزشی در نظر گرفته شود.

روش شناسی پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش تحقیق کیفی و مبتنی بر تحلیل مضمون به بررسی عوامل مؤثر بر بهبود ارتباط معلمان و دانش‌آموزان با تأکید بر زبان بدن می‌پردازد. رویکرد کیفی به این دلیل انتخاب شده است که این نوع تحقیق امکان درک عمیق و دقیق از تجربیات و دیدگاه‌های کارشناسان و متخصصان حوزه آموزش و پرورش را فراهم می‌آورد. این روش به محقق اجازه می‌دهد تا به جای اتکا به اعداد و ارقام کمی، بر کیفیت داده‌ها و تفسیر معنایی آن‌ها تمرکز کند و به تحلیل دقیق‌تری از عوامل مرتبط با موضوع تحقیق بپردازد. جامعه آماری این پژوهش شامل کارشناسان و متخصصان حوزه آموزش و پرورش در شهر تهران است که حداقل ۲۰ سال سابقه کاری در این حوزه دارند. انتخاب این گروه از افراد به دلیل تجربه گسترده آن‌ها در آموزش و توانایی‌شان در ارائه دیدگاه‌های عمیق و مبتنی بر تجربه است. به دلیل گستردگی و تنوع مسائل آموزشی در شهر تهران، این جامعه آماری انتخاب شده تا یافته‌های پژوهش بتواند به خوبی منعکس‌کننده دیدگاه‌های کارشناسان در یک محیط آموزشی پیچیده و متنوع باشد. در این پژوهش، نمونه‌گیری به شیوه هدفمند انجام گرفته است، به این معنا که محقق به دنبال افرادی بوده است که به دلیل تجربه و تخصص خود، بهترین اطلاعات را در مورد موضوع تحقیق فراهم کنند. تعداد نمونه این پژوهش ۲۳ نفر است که پس از مصاحبه‌های متعدد، محقق به اشباع نظری دست یافت. اشباع نظری به حالتی اطلاق می‌شود که در آن داده‌های جدید دیگر اطلاعات تازه‌ای را به تحلیل اضافه نمی‌کنند و محقق احساس می‌کند که همه جنبه‌های موضوع به طور کامل پوشش داده شده‌اند. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته است. این نوع مصاحبه‌ها به محقق این امکان را می‌دهد که سؤالاتی باز و منعطف را مطرح کند و از این طریق به درک بهتری از تجارب و دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان دست یابد. این مصاحبه‌ها بر مبنای یک چارچوب کلی طراحی شده‌اند اما به مصاحبه‌شوندگان آزادی داده شده است تا دیدگاه‌های خود را به شکلی طبیعی و با توجه به تجربه‌های خود بیان کنند. سپس داده‌های جمع‌آوری شده از این مصاحبه‌ها، از طریق تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفتند در مرحله تحلیل، مضامین اصلی و فرعی مرتبط با موضوع تحقیق استخراج شدند. این فرایند شامل کدگذاری داده‌های مصاحبه، شناسایی مضامین پایه، و ترکیب و تجمیع آن‌ها در قالب مضامین سازمان‌دهنده بود. در نهایت، مضامین فراگیر به عنوان نتایج کلیدی تحقیق شناسایی شدند که نمایانگر دیدگاه‌ها و تجربیات مشترک مشارکت‌کنندگان در مورد بهبود ارتباطات غیرکلامی میان معلمان و دانش‌آموزان است.

یافته‌ها

ویژگی‌های پاسخگویان

در این پژوهش، ویژگی‌های آماری پاسخگویان از نظر جنسیت، تحصیلات و سابقه کاری مورد بررسی قرار گرفته است. از میان ۲۳ نفر شرکت‌کننده، ۶۵ درصد آن‌ها مرد و ۳۵ درصد زن بودند. علاوه بر این، از نظر سطح تحصیلات، ۷۸ درصد از مصاحبه‌شوندگان دارای مدرک

کارشناسی ارشد و ۲۲ درصد دارای مدرک دکتری بودند. همچنین، از نظر سابقه کاری، تمامی شرکت‌کنندگان دارای بیش از ۲۰ سال سابقه کار در حوزه آموزش و پرورش بودند. میانگین سابقه کاری پاسخگویان ۲۵٫۶ سال بود که نشان‌دهنده تجربه گسترده و طولانی‌مدت آن‌ها در این حوزه است. این سابقه کاری بالا باعث شده که پاسخ‌های ارائه‌شده بر اساس تجربیات عملی طولانی‌مدت و مواجهه با مسائل مختلف آموزشی شکل گرفته و به کیفیت و عمق یافته‌های پژوهش افزوده شود.

تحلیل مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر حاصل از مصاحبه‌ها

در این بخش، تحلیل مصاحبه‌ها با ۲۳ نفر از متخصصان و کارشناسان حوزه‌ی آموزش و پرورش با استفاده از روش تحلیل مضمون ارائه شده است. فرایند تحقیق شامل مراحل مختلفی بود که به شناسایی و دسته‌بندی داده‌ها کمک کرد. ابتدا، پس از مرور ادبیات مرتبط با زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی در محیط‌های آموزشی، سؤالات تحقیق تدوین شد. این سؤالات به شناسایی مضامین کلیدی و رفتارهای غیرکلامی مؤثر بر تعامل معلمان و دانش‌آموزان کمک کردند. سپس، داده‌های کیفی از طریق مصاحبه با کارشناسان جمع‌آوری شد که به استخراج تجارب و نظرات آن‌ها درباره‌ی نقش زبان بدن در کلاس درس پرداخت. با تحلیل این داده‌ها، مفاهیم اولیه و مضامین اساسی شناسایی شدند و در قالب فهرستی از عوامل مهم گردآوری شدند. در این مرحله، شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در مضامین بررسی و مضامین نزدیک به هم ادغام شدند.

جدول شماره ۱ مضامین اولیه‌ی استخراج‌شده از مصاحبه‌ها را نشان می‌دهد که شامل عناوینی مانند تماس چشمی مؤثر، حرکات دست برای تأکید، استفاده از فضای کلاس، حالت چهره مثبت و لبخند، سبک تدریس و زبان بدن، ایجاد فضای حمایتی با زبان بدن، افزایش تمرکز دانش‌آموز با زبان بدن، آموزش‌پذیری زبان بدن، نقش بازخورد در تقویت زبان بدن، و استفاده از زبان بدن برای آموزش مفاهیم پیچیده است. به عنوان مثال، مصاحبه‌شونده ۳ اظهار داشت: «وقتی معلم موقع توضیح درس مستقیماً به چشمان دانش‌آموزان نگاه می‌کند، آن‌ها حس می‌کنند که در فرایند یادگیری دیده می‌شوند»، که نشان‌دهنده‌ی اهمیت تماس چشمی در جلب توجه و ایجاد حس مشارکت است. همچنین، مصاحبه‌شونده ۱ بیان کرد: «حرکات دست به دانش‌آموز کمک می‌کند تا نکات مهم‌تر را درک کند»، که بر نقش حرکات دست در تأکید بر مفاهیم کلیدی دلالت دارد.

جدول شماره ۲ شبکه‌ی مضامین فراگیر پژوهش را ارائه می‌دهد که مضامین اولیه را در دسته‌بندی‌های کلی‌تر سازمان‌دهی کرده است. این مضامین فراگیر شامل تماس چشمی مؤثر، حرکات دست برای تأکید، حالت چهره مثبت و لبخند، سبک تدریس و زبان بدن، و ایجاد فضای حمایتی با زبان بدن هستند. هر یک از این مضامین فراگیر شامل مضامین سازمان‌دهنده‌ای است که جنبه‌های مختلف زبان بدن را پوشش می‌دهند. برای نمونه، مضمون فراگیر «تماس چشمی مؤثر» شامل مضامین سازمان‌دهنده‌ای مانند الگوهای حرکتی معلمان، حالت چهره و تأثیر آن، و نقش لبخند در تعاملات است که همگی بر اهمیت ارتباطات غیرکلامی در ایجاد ارتباط عاطفی و افزایش مشارکت دانش‌آموزان تأکید دارند.

مضامین سازمان‌دهنده‌ی تحقیق نشان‌دهنده‌ی عوامل کلیدی مؤثر بر تعاملات معلمان و دانش‌آموزان هستند. به عنوان مثال، الگوهای حرکتی معلمان (با فراوانی ۸) یکی از عوامل اصلی است که شامل نحوه‌ی استفاده از بدن در هنگام تدریس می‌شود. این الگوها می‌توانند توجه دانش‌آموزان را جلب کرده و آن‌ها را به مشارکت فعال‌تر ترغیب کنند. مصاحبه‌شونده ۶ در این باره گفت: «وقتی معلم در کلاس حرکت می‌کند، دانش‌آموزان بیشتر درگیر می‌شوند». همچنین، حالت چهره و لبخند (با فراوانی ۷) به طور مستقیم بر احساسات و انگیزه‌ی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. مصاحبه‌شونده ۴ اظهار داشت: «وقتی معلم لبخند می‌زند، بچه‌ها احساس راحتی بیشتری دارند»، که نشان‌دهنده‌ی نقش این عامل در ایجاد حس اعتماد و راحتی در کلاس است. تماس چشمی (با فراوانی ۹) نیز به عنوان یکی از جنبه‌های مهم زبان بدن شناخته شد که به برقراری ارتباط مؤثر و ایجاد ارتباط عاطفی کمک می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۱ بیان کرد: «تماس چشمی باعث ایجاد تمرکز بیشتر در کلاس می‌شود». علاوه بر این، حرکات دست در تدریس (با فراوانی ۶) به تبیین مفاهیم و جلب توجه دانش‌آموزان کمک می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۴ گفت: «معلمانی که از دست‌ها استفاده می‌کنند، توجه بچه‌ها را بیشتر جلب می‌کنند».

مضامین فراگیر تحقیق به بررسی تأثیرات گسترده‌تر زبان بدن بر رفتار و تمرکز دانش‌آموزان می‌پردازند. یکی از این مضامین، تأثیر زبان بدن بر انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان است. معلمانی که با حرکات بدن مثبت و تشویق‌کننده تعامل دارند، انگیزه‌ی بیشتری در دانش‌آموزان ایجاد می‌کنند. مصاحبه‌شونده ۱۷ اظهار داشت: «زبان بدن باعث مشارکت بیشتر دانش‌آموزان می‌شود». همچنین، استفاده از فضای کلاس به عنوان یک ابزار آموزشی، تأثیر بسزایی بر تمرکز و درک دانش‌آموزان دارد. مصاحبه‌شونده ۱۲ بیان کرد: «استفاده از نقاط

مختلف کلاس، جو را پویا می‌کند.» این استفاده‌ی بهینه از فضای فیزیکی کلاس به معلمان امکان می‌دهد تا با جابه‌جایی‌های مناسب، توجه دانش‌آموزان را جلب کرده و تعاملات مثبت را تسهیل کنند.

تفاوت‌های فردی و فرهنگی در استفاده از زبان بدن نیز به‌عنوان یک مضمون مهم مطرح شد. مصاحبه‌شونده ۱۶ اظهار داشت: «در تدریس سنتی معمولاً ارتباط بدنی کمتری دیده می‌شود»، در حالی که مصاحبه‌شونده ۱۳ گفت: «معلمانی که روش فعال دارند، بیشتر از زبان بدن استفاده می‌کنند.» این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموزان از زمینه‌های فرهنگی مختلف ممکن است واکنش‌های متفاوتی به زبان بدن معلم داشته باشند، و معلمان باید روش‌های آموزشی خود را با توجه به این تفاوت‌ها بهینه‌سازی کنند. آموزش و توسعه‌ی مهارت‌های غیرکلامی معلمان نیز یکی دیگر از مضامین فراگیر بود. مصاحبه‌شونده ۶ بیان کرد: «با کارگاه‌های آموزشی، می‌توان زبان بدن معلمان را تقویت کرد.» این آموزش‌ها به معلمان کمک می‌کند تا مهارت‌های خود را در ارتباطات غیرکلامی تقویت کرده و کیفیت تعاملات در کلاس را بهبود ببخشند. همچنین، مصاحبه‌شونده ۱۱ اظهار داشت: «بازخورد همکاران باعث می‌شود معلم بفهمد چه حرکاتی مؤثر است»، که بر اهمیت بازخورد در تقویت زبان بدن تأکید دارد. علاوه بر این، مصاحبه‌شونده ۱۵ گفت: «وقتی معلم مفاهیم را با حرکات توضیح می‌دهد، راحت‌تر درک می‌شود»، که نشان‌دهنده‌ی نقش زبان بدن در آموزش مفاهیم پیچیده است.

به طور کلی، زبان بدن معلمان به انتقال احساسات و نگرش‌ها کمک می‌کند و پیام‌های مثبتی را به‌صورت غیرکلامی به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. مصاحبه‌شونده ۱۸ بیان کرد: «رفتارهای غیرکلامی معلم باعث می‌شود دانش‌آموز احساس امنیت کند.» این مضامین نه‌تنها به ارتقای فرایند یادگیری کمک می‌کنند، بلکه فضایی مثبت و انگیزشی برای دانش‌آموزان ایجاد می‌کنند. بنابراین، توجه به این عوامل در طراحی برنامه‌های آموزشی می‌تواند کیفیت تدریس و یادگیری را افزایش دهد. مضامین فراگیر به تحلیل روابط پیچیده میان معلمان و دانش‌آموزان می‌پردازند و می‌توانند مبنای مناسبی برای پژوهش‌های آینده باشند، به‌طوری که با درک عمیق‌تر این مضامین، کیفیت تدریس و یادگیری در محیط‌های آموزشی بهبود یابد.

جدول شماره ۱ استخراج مضامین اولیه از مصاحبه‌ها درباره نقش زبان بدن معلمان در کلاس درس

منبع (شماره مصاحبه‌شونده)	نمونه گزاره‌های مصاحبه	عنوان مضمون فراگیر
مصاحبه‌شونده ۳، ۷، ۱۱، ۱۸	تماس چشمی مؤثر	«وقتی معلم موقع توضیح درس مستقیماً به چشمان دانش‌آموزان نگاه می‌کند، آن‌ها حس می‌کنند که در فرایند یادگیری دیده می‌شوند.» (ش. ۳) / «تماس چشمی باعث ایجاد تمرکز بیشتر در کلاس می‌شود.» (ش. ۱۱)
مصاحبه‌شونده ۱، ۵، ۹، ۱۴، ۲۱	حرکات دست برای تأکید	«حرکات دست به دانش‌آموز کمک می‌کند تا نکات مهم‌تر را درک کند.» (ش. ۱) / «معلمانی که از دست‌ها استفاده می‌کنند، توجه بچه‌ها را بیشتر جلب می‌کنند.» (ش. ۱۴)
مصاحبه‌شونده ۲، ۶، ۱۲، ۱۷، ۲۰	استفاده از فضای کلاس	«وقتی معلم در کلاس حرکت می‌کند، دانش‌آموزان بیشتر درگیر می‌شوند.» (ش. ۶) / «استفاده از نقاط مختلف کلاس، جو را پویا می‌کند.» (ش. ۱۲)
مصاحبه‌شونده ۴، ۸، ۱۰، ۱۵، ۲۲	حالت چهره مثبت و لبخند	«وقتی معلم لبخند می‌زند، بچه‌ها احساس راحتی بیشتری دارند.» (ش. ۴) / «چهره‌ی مثبت معلم اضطراب دانش‌آموز را کم می‌کند.» (ش. ۱۵)
مصاحبه‌شونده ۱۳، ۱۶، ۱۹، ۲۳	سبک تدریس و زبان بدن	«معلمانی که روش فعال دارند، بیشتر از زبان بدن استفاده می‌کنند.» (ش. ۱۳) / «در تدریس سنتی معمولاً ارتباط بدنی کمتری دیده می‌شود.» (ش. ۱۶)

مصاحبه‌شونده ۳، ۷،	ایجاد فضای حمایتی با	«رفتارهای غیرکلامی معلم باعث می‌شود دانش‌آموز احساس امنیت کند.» (ش. ۱۸)
۲۲، ۱۸	زبان بدن	/ «زبان بدن گرم و مهربان، محیط کلاس را قابل تحمل‌تر می‌کند.» (ش. ۲۲)
مصاحبه‌شونده ۲، ۵،	افزایش تمرکز دانش‌آموز	«وقتی معلم ارتباط غیرکلامی دارد، بچه‌ها کمتر حواسشان پرت می‌شود.» (ش. ۵)
۱۷، ۱۰	با زبان بدن	/ «زبان بدن باعث مشارکت بیشتر دانش‌آموزان می‌شود.» (ش. ۱۷)
مصاحبه‌شونده ۶،	آموزش‌پذیری زبان بدن	«با کارگاه‌های آموزشی، می‌توان زبان بدن معلمان را تقویت کرد.» (ش. ۶) / «معلم باید یاد بگیرد که چگونه از زبان بدن برای انتقال بهتر مطالب استفاده کند.» (ش. ۱۴)
۲۳، ۱۹، ۱۴، ۱۲		
مصاحبه‌شونده ۹،	نقش بازخورد در تقویت	«بازخورد همکاران باعث می‌شود معلم بفهمد چه حرکاتی مؤثر است.» (ش. ۱۱) / «دیدن فیلم تدریس خودش کمک می‌کند رفتارهای غیرکلامی را اصلاح کند.» (ش. ۲۰)
۲۰، ۱۱	زبان بدن	
مصاحبه‌شونده ۸،	استفاده از زبان بدن برای	«وقتی معلم مفاهیم را با حرکات توضیح می‌دهد، راحت‌تر درک می‌شود.» (ش. ۱۵)
۱۵، ۱۳	آموزش مفاهیم پیچیده	/ «حالات صورت و دست‌ها می‌توانند پیچیدگی مطلب را ساده‌تر نشان دهند.» (ش. ۸)

جدول شماره ۲ جدول شبکه مضامین فراگیر پژوهش

ردیف	مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
۱	تماس چشمی مؤثر	الگوهای حرکتی معلمان، حالت چهره و تأثیر آن، تماس چشمی و تأثیرات آن، حرکات دست در تدریس، زبان بدن و انتقال احساسات، نقش لبخند در تعاملات، تأثیر فاصله فیزیکی در ارتباط، تغییرات حرکتی و جلب توجه، عوامل فرهنگی و زبان بدن، تنش‌ها و زبان بدن، دستورات غیرکلامی و فهم آن
۲	حرکات دست برای تأکید	استفاده از فضای کلاس در زبان بدن، تأثیرات حرکات بدن بر یادگیری، تأثیر صدا و لحن در زبان بدن، پیام‌های غیرکلامی و یادگیری فعال، تجربیات معلمان در استفاده از زبان بدن، تأثیر زبان بدن بر انگیزه دانش‌آموزان
۳	حالت چهره مثبت و لبخند	مقایسه زبان بدن معلمان با تجربه و بدون تجربه، الگوهای ارتباطی میان معلمان و دانش‌آموزان، تأثیر فرهنگ سازمانی و زبان بدن، توجه به تفاوت‌های فردی در زبان بدن، تحلیل رفتار معلمان در شرایط استرس‌زا
۴	سبک تدریس و زبان بدن	تأثیر آموزش زبان بدن بر معلمان، آموزش‌های تخصصی در زبان بدن، سنجش درک دانش‌آموزان از زبان بدن، تجربه‌های موفق معلمان در زبان بدن، نقش زبان بدن در مدیریت کلاس

۵ ایجاد فضای تأثیر زبان بدن در تعاملات گروهی، کاربرد زبان بدن در تدریس آنلاین، فراهم کردن فضای مثبت از طریق حمایتی با زبان بدن، تحلیل حرکات غیرکلامی در کلاس درس، نقش زبان بدن در برقراری اعتماد، ایجاد فضایی برای مشارکت فعال، تأثیر زبان بدن بر انضباط کلاس، نقش حمایت عاطفی در زبان بدن، تأثیر زبان بدن بر ارتباطات عاطفی، پیامدهای منفی ناهماهنگی زبان بدن، توجه به نیازهای ویژه در زبان بدن، بررسی موارد غیرکلامی در تدریس‌های آنلاین، تأثیر زبان بدن بر تسهیل یادگیری گروهی، میزان آگاهی معلمان از زبان بدن، اهمیت بازخورد غیرکلامی در یادگیری، تنوع زبانی و تأثیرات آن، استفاده از تکنیک‌های غیرکلامی برای آموزش مفاهیم دشوار، تحلیل رفتار معلمان در شرایط استرس‌زا

پاسخ به سوالات پژوهش

سوال اول: چه الگوهای ارتباط غیرکلامی میان معلمان و دانش‌آموزان رایج است و چگونه بر کیفیت تعاملات آن‌ها تأثیر می‌گذارد؟

از دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، زبان بدن معلمان به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتباطی در کلاس درس، نقش اساسی در شکل‌گیری تعاملات مؤثر میان معلم و دانش‌آموز دارد. این نوع ارتباط غیرکلامی شامل مؤلفه‌هایی نظیر تماس چشمی، حرکات بدن، حالت‌های چهره، لبخند، و فاصله فیزیکی است که هر یک می‌توانند پیام‌هایی روشن و تأثیرگذار منتقل کنند. برقراری تماس چشمی مؤثر از سوی معلم، نشان‌دهنده توجه و احترام به دانش‌آموزان است و موجب احساس دیده‌شدن و مشارکت بیشتر آنان در فرآیند یادگیری می‌شود. حالت چهره و لبخند معلم نیز در ایجاد فضایی صمیمی، حمایت‌گر و انگیزه‌بخش برای دانش‌آموزان بسیار مؤثر است. حرکات دست، به ویژه هنگام توضیح مفاهیم درسی، به عنوان ابزاری برای تأکید و روشن‌سازی مطالب عمل می‌کنند و توجه دانش‌آموزان را به نکات کلیدی جلب می‌نمایند. همچنین استفاده هدفمند معلم از فضای کلاس و جابه‌جایی در محیط، موجب پویایی کلاس و افزایش تمرکز و تعامل دانش‌آموزان می‌شود. این جابه‌جایی‌ها به ایجاد فضای مشارکتی کمک کرده و نقش مهمی در برقراری ارتباط غیرکلامی مؤثر ایفا می‌کنند. زبان بدن معلم، زمانی که هماهنگ، آگاهانه و مثبت استفاده شود، می‌تواند فضایی امن و انگیزه‌بخش برای دانش‌آموزان فراهم سازد. چنین فضایی نه تنها مشارکت و تعامل را افزایش می‌دهد، بلکه به شکل‌گیری حس اعتماد، امنیت عاطفی و ارتقای کیفیت آموزش منجر می‌شود. در مجموع، تقویت مهارت‌های ارتباط غیرکلامی معلمان از جمله عواملی است که می‌تواند تأثیر قابل توجهی در بهبود فرآیند یاددهی-یادگیری و ارتقای کیفیت تعاملات کلاس داشته باشد.

سوال دوم: زبان بدن معلمان در کلاس درس چگونه می‌تواند بر رفتار و تمرکز دانش‌آموزان تأثیر بگذارد؟

بر اساس دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، زبان بدن معلمان یکی از مؤلفه‌های کلیدی در ایجاد تعامل مؤثر و هدایت رفتار دانش‌آموزان در کلاس درس محسوب می‌شود. استفاده از حرکات بدنی مثبت و معنادار به‌ویژه حرکات دست، نقش مهمی در تسهیل یادگیری ایفا می‌کند. معلمان با بهره‌گیری از حرکات دست برای تأکید بر نکات کلیدی، می‌توانند مفاهیم آموزشی را ملموس‌تر و قابل‌درک‌تر سازند. این حرکات نه تنها به تقویت تمرکز دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه آن‌ها را در مسیر یادگیری فعال و مشارکت در بحث‌های کلاسی هدایت می‌نماید. حالت‌های چهره معلم، از جمله لبخند و نگاه‌های تأییدآمیز، باعث شکل‌گیری فضایی امن و حمایت‌گر در کلاس می‌شود؛ فضایی که دانش‌آموزان در آن احساس راحتی بیشتری کرده و با انگیزه بالاتری در فعالیت‌های درسی شرکت می‌کنند. تماس چشمی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای زبان بدن، پیام روشنی از توجه، احترام و همراهی معلم با دانش‌آموزان منتقل می‌کند و سبب افزایش اعتمادبه‌نفس و تمرکز آنان می‌شود. افزون بر این، نحوه استفاده معلمان از فضای فیزیکی کلاس نیز بر رفتار و تمرکز دانش‌آموزان اثرگذار است. هدفمند در کلاس، حضور فعال در بخش‌های مختلف فضا و جابه‌جایی مداوم، موجب پویایی محیط آموزشی و افزایش تعامل بین معلم و دانش‌آموزان می‌گردد. این پویایی نه تنها از یکنواختی فضای کلاس می‌کاهد، بلکه موجب تقویت توجه دانش‌آموزان و پیشگیری از کاهش تمرکز آنان می‌شود. در مجموع، زبان بدن معلمان به عنوان یک ابزار آموزشی قدرتمند، نه تنها در ارتقای کیفیت ارتباطات آموزشی نقش دارد، بلکه به شکل‌گیری رفتارهای مثبت، افزایش انگیزه، تمرکز و مشارکت دانش‌آموزان نیز منجر می‌شود. توجه به این ظرفیت‌های غیرکلامی می‌تواند زمینه‌ساز بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان و ایجاد یک محیط یادگیری مؤثرتر در کلاس‌های درس گردد.

سوال سوم: چه تفاوت‌هایی در استفاده از زبان بدن بین معلمان با سبک‌های تدریس مختلف وجود دارد؟

یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که زبان بدن، به عنوان یکی از ابزارهای مهم ارتباط غیرکلامی، بسته به سبک تدریس معلمان به‌طور متفاوتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. معلمان که از سبک‌های سنتی در آموزش پیروی می‌کنند، غالباً تمرکز اصلی خود را بر

انتقال مطالب به صورت کلامی و ساختارمند می‌گذارند و نقش زبان بدن در فرآیند تدریس آنان کم‌رنگ‌تر است. این گروه از معلمان معمولاً با حالتی جدی و رسمی، بدون تنوع در حالت‌های چهره یا حرکات بدنی، مطالب درسی را ارائه می‌دهند. حرکات آن‌ها محدود به اشاره به تخته یا خواندن مستقیم از روی کتاب است و تماس چشمی و لبخند در تعامل با دانش‌آموزان کمتر دیده می‌شود. در نتیجه، فضای کلاس در این شیوه از تدریس، بیشتر حالت یک‌طرفه و منفعل به خود می‌گیرد. در مقابل، معلمانی که از سبک‌های فعال و مشارکتی بهره می‌برند، زبان بدن را به عنوان ابزاری پویا برای ایجاد تعامل دوطرفه با دانش‌آموزان به کار می‌گیرند. این معلمان با استفاده از حالت چهره مثبت، لبخندهای گرم، تماس چشمی مؤثر و حرکات دست هنگام توضیح مفاهیم، فضای پرنشاط‌تری در کلاس ایجاد می‌کنند که باعث افزایش احساس امنیت روانی و تمرکز دانش‌آموزان می‌شود. آنان همچنین با جابه‌جایی در فضای کلاس، از حالت ایستای سنتی فاصله می‌گیرند و از این طریق مشارکت و حضور ذهن دانش‌آموزان را در فرآیند یادگیری تقویت می‌کنند. این گروه از معلمان به شکل مؤثرتری از نشانه‌های غیرکلامی برای مدیریت کلاس، انتقال احساسات مثبت، و تشویق به مشارکت استفاده می‌کنند. از سوی دیگر، توجه به تفاوت‌های فردی نیز در استفاده از زبان بدن اهمیت دارد. معلمانی که سابقه و تجربه بیشتری دارند، معمولاً در شرایط استرس‌زا توانایی بالاتری در کنترل زبان بدن خود دارند و با حفظ حالت چهره آرام و اطمینان‌بخش، محیطی با ثبات و حمایت‌گر برای یادگیری ایجاد می‌کنند. در حالی که معلمان کم‌تجربه ممکن است در چنین شرایطی نشانه‌های اضطراب و تنش را از طریق زبان بدن خود بروز دهند که می‌تواند بر احساس امنیت دانش‌آموزان اثر منفی بگذارد. در نهایت، تفاوت در استفاده از زبان بدن میان معلمان با سبک‌های مختلف تدریس نه تنها به نحوه انتقال مفاهیم بلکه به کیفیت ارتباطات درون کلاس و میزان مشارکت و انگیزش دانش‌آموزان نیز مرتبط است. بهره‌گیری از زبان بدن مؤثر، به‌ویژه همراه با حالت چهره مثبت و لبخند، نقش مهمی در ارتقاء فضای یادگیری و بهبود تعاملات انسانی در کلاس درس ایفا می‌کند.

سوال چهارم: چگونه می‌توان مهارت‌های ارتباط غیرکلامی معلمان را از طریق آموزش و توسعه حرفه‌ای بهبود بخشید؟

از دیدگاه متخصصان و کارشناسان آموزش و پرورش، تقویت مهارت‌های ارتباط غیرکلامی معلمان، به‌ویژه زبان بدن، یکی از ارکان کلیدی در ارتقاء کیفیت تدریس و بهبود مدیریت کلاس به‌شمار می‌آید. زبان بدن مؤثر می‌تواند نقشی تعیین‌کننده در افزایش تعامل، تمرکز و انگیزه دانش‌آموزان ایفا کند. بر این اساس، آموزش هدفمند و توسعه حرفه‌ای معلمان در زمینه مهارت‌های غیرکلامی باید به عنوان بخشی جدی از برنامه‌های تربیت معلم در نظر گرفته شود. یکی از رویکردهای مؤثر در این زمینه، طراحی کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی تخصصی در حوزه زبان بدن است. در این دوره‌ها، معلمان با مفاهیم بنیادین ارتباط غیرکلامی، تکنیک‌های استفاده از حرکات دست، حالت چهره، تماس چشمی و نحوه استفاده از فضای کلاس آشنا می‌شوند. این آموزش‌ها با ارائه تمرین‌های عملی و فعالیت‌های گروهی همراه می‌شود تا معلمان بتوانند مهارت‌های آموخته‌شده را در فضایی امن و شبیه‌سازی‌شده تمرین کنند. از طریق این روش، آن‌ها نه تنها با تأثیر زبان بدن بر درک و یادگیری دانش‌آموزان آشنا می‌شوند، بلکه شیوه‌های به‌کارگیری مؤثر آن را نیز می‌آموزند. در کنار این آموزش‌ها، ارائه بازخورد مستمر و دقیق از سوی مربیان، همکاران و ناظران آموزشی می‌تواند فرآیند رشد معلمان را در این زمینه تسهیل کند. مشاهده و تحلیل رفتارهای غیرکلامی خود و دیگران، و بررسی تأثیر آن‌ها بر درک و واکنش‌های دانش‌آموزان، به معلمان کمک می‌کند تا نقاط قوت و ضعف خود را شناسایی کرده و در جهت بهبود آن‌ها گام بردارند. این بازخورد می‌تواند از طریق مشاهده مستقیم کلاس، ضبط ویدیویی از تدریس یا شرکت در جلسات تحلیل موردی حاصل شود. همچنین استفاده از سناریوهای آموزشی و موقعیت‌های شبیه‌سازی‌شده، یکی دیگر از روش‌های مؤثر برای توسعه مهارت‌های زبان بدن در میان معلمان است. تمرین در این فضاها به معلمان اجازه می‌دهد تا در شرایط مختلف زبان بدن را تجربه و تحلیل کنند و نسبت به تأثیرات آن بر مدیریت کلاس و ارتباط با دانش‌آموزان درک عمیق‌تری پیدا کنند. تجربه‌های موفق معلمان در به‌کارگیری زبان بدن نیز نشان می‌دهد که تغییر در سبک تدریس و توجه به عناصر غیرکلامی می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی در بهبود فضای آموزشی داشته باشد. معلمانی که توانسته‌اند زبان بدن را به‌صورت مؤثر در فرآیند تدریس خود ادغام کنند، موفق به ایجاد کلاس‌هایی فعال‌تر، منسجم‌تر و با مشارکت بالاتر دانش‌آموزان شده‌اند. در مجموع، آموزش و توسعه حرفه‌ای مهارت‌های زبان بدن معلمان، نه تنها بر سبک تدریس آن‌ها تأثیر می‌گذارد، بلکه به شکل‌گیری ارتباطات مؤثرتر، مدیریت بهتر کلاس، و در نهایت بهبود نتایج یادگیری منجر می‌شود. بنابراین، گنجاندن آموزش زبان بدن در برنامه‌های تربیت معلم و بازآموزی‌های حرفه‌ای می‌تواند نقش بنیادینی در تحول نظام آموزشی ایفا کند.

سوال پنجم: تأثیر زبان بدن معلمان بر درک و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری چیست؟

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زبان بدن معلمان نقش اساسی در ایجاد فضای حمایتی، تعامل مثبت و شکل‌گیری اعتماد در محیط‌های آموزشی ایفا می‌کند. زمانی که معلمان به‌صورت آگاهانه و هدفمند از حرکات غیرکلامی همچون تماس چشمی، لبخند، حالت چهره باز، حرکات بدنی آرام و استفاده از ژست‌های پذیرا بهره می‌برند، زمینه‌ای فراهم می‌شود که دانش‌آموزان در آن احساس امنیت، تعلق و

پذیرش می‌کنند. این فضای مثبت موجب مشارکت فعال‌تر، بهبود روابط گروهی، افزایش انگیزه و ارتقاء سطح یادگیری می‌شود. زبان بدن در تعاملات گروهی می‌تواند نقش تسهیل‌گر داشته باشد و انسجام در میان دانش‌آموزان را تقویت کند. حرکات هماهنگ و مثبت معلم می‌تواند موجب بهبود نظم کلاس و کاهش رفتارهای چالش‌برانگیز شود. زمانی که معلم در مواجهه با رفتارهای دانش‌آموزان از زبان بدن متناسب و کنترل‌شده استفاده می‌کند، می‌تواند بدون اعمال فشار کلامی، انضباط را حفظ کند و همزمان ارتباط عاطفی را نیز تقویت نماید. در فضای آموزش آنلاین نیز زبان بدن همچنان اهمیت خود را حفظ می‌کند، هرچند نمود آن به شکل متفاوتی بروز می‌یابد. استفاده از حالات چهره، ژست‌های دست و حتی تن صدا در تدریس‌های مجازی می‌تواند در ایجاد تعامل و حفظ تمرکز دانش‌آموزان مؤثر باشد. در چنین فضاهایی، توجه به هماهنگی بین گفتار و حرکات بدنی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، زیرا ناهماهنگی میان پیام‌های کلامی و غیرکلامی می‌تواند باعث سردرگمی یا کاهش اعتماد دانش‌آموزان شود. از سوی دیگر، زبان بدن باید با نیازهای ویژه دانش‌آموزان نیز همسو باشد. معلمان باید به تفاوت‌های فردی، فرهنگی و زبانی دانش‌آموزان آگاه باشند و از تکنیک‌های غیرکلامی متناسب برای انتقال مفاهیم دشوار و انتزاعی استفاده کنند. به‌کارگیری بازخوردهای غیرکلامی مانند سر تکان دادن، لبخند زدن یا تغییر حالت چهره در واکنش به مشارکت یا تلاش دانش‌آموزان، می‌تواند نقش مهمی در تقویت روحیه و پیشرفت تحصیلی آنان داشته باشد. تحلیل رفتار معلمان در شرایط استرس‌زا نیز نشان می‌دهد که زبان بدن آن‌ها می‌تواند پیام‌های متفاوتی ارسال کند. اگر معلم در وضعیت فشار، ناخواسته حرکاتی اضطرابی یا تدافعی بروز دهد، این رفتارها می‌تواند بر احساس امنیت روانی کلاس تأثیر منفی بگذارد. بنابراین، آگاهی معلمان از زبان بدن خود، به‌ویژه در موقعیت‌های حساس، به آن‌ها کمک می‌کند تا مدیریت بهتری در تعاملات کلاسی داشته باشند و فضای آموزشی حمایتی‌تری ایجاد کنند. در نهایت، زبان بدن ابزاری قدرتمند برای برقراری ارتباطات عاطفی و انسانی در محیط آموزش است. این ابزار در صورتی مؤثر خواهد بود که معلمان به صورت مستمر آموزش ببینند، خودآگاهی غیرکلامی خود را تقویت کنند و به بازخوردهای دانش‌آموزان توجه نشان دهند. ایجاد چنین فضایی، ضمن تسهیل یادگیری، پیوندهای عمیق‌تری میان معلمان و دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که یکی از پایه‌های اساسی موفقیت آموزشی است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق نشان می‌دهند که زبان بدن در فرآیند ارتباطات آموزشی، نقش مهمی در ارتقاء کیفیت یادگیری و تعاملات کلاسی ایفا می‌کند. به‌طور خاص، زبان بدن معلمان به‌عنوان یک ابزار غیرکلامی قادر است تا درک و مشارکت فعال دانش‌آموزان را افزایش دهد. این یافته‌ها با مطالعات قبلی همخوانی دارند، از جمله تحقیق (Tashk ۲۰۱۸) که نشان داده است زبان بدن می‌تواند به‌عنوان یک میانجی در ارتباطات روان‌شناختی و ویژگی‌های شخصیتی تأثیرگذار باشد. Tashk (۲۰۱۸) بر این نکته تأکید دارد که زبان بدن به‌عنوان یک عنصر واسطه‌ای، می‌تواند نقش موثری در برقراری ارتباطات غیرکلامی ایفا کند، که به‌طور مشابه در تحقیق حاضر نیز مشاهده می‌شود. همچنین، با یافته‌های (Mohammadi-Kia & et al ۲۰۲۱) هم‌راستاست که مؤلفه‌های یاددهنده و یادگیرنده تأثیر زیادی بر فرآیند یادگیری دارند. در این تحقیق، استفاده از زبان بدن به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های یاددهنده می‌تواند باعث ایجاد فضایی مثبت و حمایتگر در کلاس شود که انگیزه و مشارکت دانش‌آموزان را بهبود می‌بخشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که زبان بدن معلمان، با توجه به جنبه‌های مختلفی چون حرکات دست، حالات چهره و تماس چشمی، می‌تواند باعث جذب توجه دانش‌آموزان و تسهیل فرایند یادگیری شود. این یافته‌ها با نتایج تحقیق (۲۰۲۱) Mohammadi-Kia & et al که به تأثیر مؤلفه‌های یاددهنده بر یادگیری تأکید دارند، هماهنگ است. تحقیق (Ebrahimi et al ۲۰۲۲) نیز به ضرورت استفاده از راهبردهای متناسب با ویژگی‌های نسلی دانشجویان اشاره دارد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهند که معلمان باید بتوانند زبان بدن خود را با ویژگی‌های دانش‌آموزان همسو کنند و از این طریق، فضای کلاس را برای یادگیری تسهیل کنند. این نکته در تحقیق حاضر نیز تأکید شده است، جایی که تأثیر زبان بدن معلمان بر ایجاد فضایی مثبت و امن در کلاس مورد بررسی قرار گرفته است. معلمان با استفاده مؤثر از زبان بدن می‌توانند احساس اعتماد به نفس و امنیت را در دانش‌آموزان تقویت کنند، که این امر باعث می‌شود که دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری به‌طور فعال مشارکت کنند. همچنین، نتایج این تحقیق با مطالعات خارجی، مانند تحقیق (Song 2020) که بر تأثیر ارتباط غیرکلامی مربی بر حضور عاطفی و رضایت از یادگیری دانشجویان تأکید دارد، هم‌راستاست. یافته‌های سنگ نشان می‌دهند که ارتباط غیرکلامی مربی به‌طور مثبت بر ارتباط و رضایت دانش‌آموزان از یادگیری تأثیر می‌گذارد، و این نتایج در تحقیق حاضر نیز مشاهده می‌شود. زبان بدن معلمان در ایجاد ارتباط عاطفی و اعتماد در کلاس، به‌ویژه با استفاده از حرکات بدنی مثبت، می‌تواند باعث افزایش رضایت دانش‌آموزان از فرآیند یادگیری شود. مطالعه (Šerić ۲۰۲۱) نیز به ارتباط میان خودپنداره دانش‌آموزان و زبان بدن معلمان اشاره کرده است. یافته‌های تحقیق حاضر نیز تأکید دارند که خودپنداره دانش‌آموزان ارتباط قوی‌تری با زبان بدن معلمان دارد و این ارتباط می‌تواند بر رفتار و انگیزه دانش‌آموزان تأثیر بگذارد. این تحقیق تأکید دارد که معلمان با استفاده از زبان بدن می‌توانند الگوهای رفتاری مناسبی را به دانش‌آموزان منتقل کنند، که در بلندمدت باعث بهبود رفتارهای اجتماعی و غیرکلامی دانش‌آموزان خواهد شد. بنابراین، آموزش مهارت‌های غیرکلامی به

معلمان می‌توانند تأثیر زیادی بر رفتار و انگیزه دانش‌آموزان بگذارد. در نهایت، نتایج تحقیق حاضر با مطالعات (Yoon & et al (2024 نیز هم‌راستاست که بر لزوم آموزش مهارت‌های ارتباط غیرکلامی به معلمان تأکید دارند. یون و همکاران به این نکته اشاره کرده‌اند که معلمان پیش‌خدمت در استفاده از زبان بدن با مشکلاتی روبه‌رو هستند و آموزش‌های بیشتری در این زمینه لازم است. تحقیق حاضر نیز بر لزوم توسعه مهارت‌های غیرکلامی معلمان تأکید دارد و پیشنهاد می‌کند که کارگاه‌های آموزشی و برنامه‌های توسعه حرفه‌ای در این زمینه برگزار شود. این رویکرد می‌تواند به معلمان کمک کند تا به‌طور مؤثرتر از زبان بدن در کلاس‌های خود استفاده کنند و در نتیجه کیفیت یاددهی و یادگیری بهبود یابد.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

- برای تقویت مهارت‌های زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی معلمان، پیشنهاد می‌شود که کارگاه‌های آموزشی متنوعی برگزار شود. این کارگاه‌ها می‌توانند بر اساس نیازهای معلمان طراحی شوند و به آنها آموزش دهند که چگونه از زبان بدن به‌طور مؤثر برای ایجاد ارتباطات قوی‌تر با دانش‌آموزان استفاده کنند. این آموزش‌ها شامل تمرینات عملی، تحلیل رفتارهای غیرکلامی، و ارزیابی موارد واقعی در کلاس‌های درس خواهد بود، که به معلمان کمک می‌کند تا توانایی‌های خود را در این زمینه بهبود بخشند.
- استفاده از شیوه‌های تدریس مشارکتی و فعال می‌تواند موجب افزایش تعاملات کلاسی و بهبود یادگیری دانش‌آموزان شود. این شیوه‌ها، مانند کار گروهی، مباحثات کلاسی، و فعالیت‌های عملی، فرصت‌هایی برای تعامل و ابراز نظرات از سوی دانش‌آموزان فراهم می‌آورند. این روش‌ها همچنین به معلمان این امکان را می‌دهند که از زبان بدن خود به‌عنوان ابزاری برای تشویق مشارکت فعال استفاده کنند و فضایی پویا و جذاب در کلاس ایجاد نمایند.
- تنظیم زبان بدن معلمان با توجه به نیازها و ویژگی‌های فردی و فرهنگی دانش‌آموزان، یکی دیگر از پیشنهادات کاربردی است. معلمان باید توانایی شناسایی ویژگی‌ها و تفاوت‌های فردی و فرهنگی دانش‌آموزان خود را داشته باشند تا بتوانند زبان بدن خود را متناسب با آنها تنظیم کنند. این امر می‌تواند به برقراری ارتباط مؤثرتر و ایجاد فضایی مثبت و حمایتگر در کلاس کمک کند، جایی که هر دانش‌آموز احساس امنیت و احترام می‌کند.
- برگزاری برنامه‌های توسعه حرفه‌ای مداوم برای معلمان، شامل کارگاه‌ها، مشاوره‌های فردی و گروهی، و تمرینات عملی، از دیگر پیشنهادات مهم است. این برنامه‌ها می‌توانند به معلمان کمک کنند تا مهارت‌های خود در زمینه زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی را به‌طور مستمر تقویت کنند. با فراهم کردن این نوع آموزش‌ها، معلمان قادر خواهند بود تا با روش‌های جدید و به‌روزتری در کلاس‌های خود عمل کنند و کیفیت یاددهی و یادگیری را بهبود بخشند.
- تشویق معلمان به استفاده از بازخورد مثبت و سازنده از طریق زبان بدن نیز می‌تواند به افزایش اعتماد به نفس دانش‌آموزان کمک کند. استفاده از زبان بدن برای نشان دادن تأیید، تحسین، و حمایت از دانش‌آموزان باعث می‌شود که آنها احساس کنند که تلاش‌هایشان ارزشمند است و این امر می‌تواند انگیزه و اشتیاق آنها برای یادگیری را افزایش دهد. معلمان باید به‌طور مداوم از این تکنیک‌ها در تعاملات خود با دانش‌آموزان استفاده کنند تا فضایی مثبت در کلاس ایجاد شود.
- در نهایت، توجه به تأثیرات فرهنگی در استفاده از زبان بدن، به‌ویژه در کلاس‌های چندفرهنگی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. معلمان باید آگاهی داشته باشند که زبان بدن و نشانه‌های غیرکلامی در فرهنگ‌های مختلف ممکن است معانی متفاوتی داشته باشند. بنابراین، توجه به این تفاوت‌ها و تنظیم رفتارهای غیرکلامی معلمان به‌گونه‌ای که متناسب با فرهنگ‌های مختلف باشد، می‌تواند به بهبود فرآیند یادگیری و روابط میان معلم و دانش‌آموزان در کلاس‌های چندفرهنگی کمک کند.

نتیجه‌گیری

در پایان با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر می‌توان نتیجه‌گیری کرد که استفاده مؤثر از زبان بدن معلمان می‌تواند ارتباطات کلاسی را بهبود بخشد، مشارکت دانش‌آموزان را افزایش دهد و فضایی مثبت و حمایتی برای یادگیری ایجاد کند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسنده مقاله تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

این مقاله به طور کامل توسط نویسنده مسئول نوشته شده است و هیچ مشارکت مستقیمی از سوی سایر نویسندگان در انجام تحقیق و نگارش آن وجود نداشته است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

References

- Alagheband, A. (2015). Theoretical foundations of educational management principles, Theoretical foundations of the principles of educational management, Tehran, Ravan Publishing Twenty-sixth edition.[in persian]
- Anderson, K. A. (2023). Nonverbal communication as a mediator of intercultural communication in English as a second language classrooms. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1-13.
- Baharudin, H., & Abdullah, N. H. (2023). The Arabic Teachers' level of nonverbal communication Practise in Lughatul Fasli. *Sociol Sci*, 13, 333-44.
- Barnes, E. M., Hadley, E. B., Lawson-Adams, J., & Dickinson, D. K. (2023). Nonverbal supports for word learning: Prekindergarten teachers' gesturing practices during shared book reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 64, 302-312.
- Diadori, P. (2024). Nonverbal Communication in Classroom Interaction and Its Role in Italian Foreign Language Teaching and Learning. *Languages*, 9(5), 164.
- Falah, Masoud; Khafir Pasha, Kiomars; and Yousefi-Saeidabadi, Reza (2022). The role of professional characteristics of professors on self-efficacy and competence of students. *Razi Medical Sciences*, 29(8), 214-206. .[in persian]
- Hemmati, Reza; and Zakeri, Marzieh (2023). A qualitative description of students' experiences in university classroom settings at Isfahan University. *Applied Sociology*, 34(4), 80-57.[in persian]
- Koegel, L. K., Bryan, K. M., Su, P. L., Vaidya, M., & Camarata, S. (2020). Definitions of nonverbal and minimally verbal in research for autism: A systematic review of the literature. *Journal of autism and developmental disorders*, 50, 2957-2972.
- Mohammadi-Kia, Akbar; Memarzadeh Tehran, Gholamreza; Atayi, Mohammad; and Doroudian, Mahmoud (2021). Designing an interactive model of learner-teacher interaction. *Organizational Knowledge Management*, 4(15), 65-39.[in persian]
- Newton, T. (2024). Revisiting the Health System: Framing Transactional Analysis as Positive Social Psychology. *Eric Berne Memorial Award Acceptance Speech. Transactional Analysis Journal*, 54(1), ۶-۱۴.
- Oggiano, M. (2023). Faulty Principles of Nonverbal Communication. In *Misunderstandings About Non-Verbal Communication: Pitfalls and Opportunities of Body Language* (pp. 17-37). Cham: Springer International Publishing.
- Rouhi, Fatemeh; Zarei, Hossein; and Akhondi, Nila (2017). The relationship between body language and social interaction perception. *Social Cognition*, Spring and Summer 2017, 6(1) (Issue 11). [in persian]
- Šerić, M. (2021). The relationship between teacher non-verbal communication and student behavior: A cross-national perspective. *Journal of Communication Inquiry*, 45(4), 383-410.
- Song, Y. H. (2020). The influence of instructor's non-verbal communication on college student's emotional presence, rapport and learning satisfaction. *The Journal of the Korea Contents Association*, 20(10), ۲۵۹-۲۶۷.

Stanley, M. J., Banks, S., Matthew, W., & Brown, S. (2020). Operationalization of Bandura's social learning theory to guide interprofessional simulation. *Journal of Nursing Education and Practice*, 10, 10-11.

Tashk, Anahita (2018). The relationship between personality traits and psychological capital with the mediation of body language in students. *Social Work Quarterly*, 7(3) (Issue 25), 51-44.[in persian]

Yoon, H. Y., Kang, S., & Kim, S. (2024). A non-verbal teaching behaviour analysis for improving pointing out gestures: The case of asynchronous video lecture analysis using deep learning. *Journal of Computer Assisted Learning*, 40(3), 1006-1018.